

Over bomen in de (beeld) geschiedenis van de Kaiserstraat

In de Kaiserstraat in Leiden werden in 2012 grote bomen omgezaagd om te worden vervangen door kleinere. Het hout ging naar houtzaagmolen de Heersterboom en werd tot planken verzaagd. Na een aantal jaren drogen bij meubelmaker Frida van der Poel, maakte zij er banken van die terugkeren naar de Kaiserstraat. Ze maakte ook kleine panelen van het zilversdoorn hout waarop ik als kunstenaar werk mocht maken met een relatie esdoorn, de Kaiserstraat en bomen. In het gesprek met Frida daarover kwam de vraag naar boven hoe oud de bomen eigenlijk zouden zijn en of er altijd al bomen op de Kaiserstraat hadden gestaan. Deze vragen hoopte ik te kunnen beantwoorden door een onderzoekje te doen naar beeldmateriaal in het archief van Erfgoed Leiden. En mogelijk zou dat ook nog materiaal op kunnen leveren om beeldend te kunnen gebruiken op de houten paneeltjes.

Een van de bewoners van de Kaiserstraat maakte in 2011, vlak voor het kappen van de bomen een

foto richting Witte Singel, waarmee duidelijk wordt hoezeer de bomen de sfeer in het straatbeeld bepalen.

De Leidse fotograaf Herman Kleibrink heeft in 1960 ook een foto gemaakt van de Kaiserstraat in de richting Witte Singel:

<https://www.erfgoedleiden.nl/f436a0bc-26bc-11e3-abf3-3cd92befe4f8>

Zo kunnen we een druk krijgen hoe de straat er in die tijd uitzag. Op de foto zijn aan beide zijden van de Kaiserstraat niet al te dikke bomen te zien. Rechts vooraan, bij de Zegersteeg, lijkt een iets dikkere te staan. Waarschijnlijk zijn dit de jongere versies van de bomen uit de foto hierboven. Over de leeftijd van de gekapte bomen valt dus te concluderen dat ze in ieder geval 50 tot 60 jaar oud zijn geworden. Mogelijk zelfs nog iets ouder. In

http://www.singelpark.nl/wpcontent/uploads/2017/03/Wandeling_Het_Groene_Singelpark-.pdf

wordt aangegeven dat de zilveresdoorns in Leiden zoals die op de Boisotkade na de oorlog zijn aangeplant als eerbetoon aan de Canadese bevrijders. Daarmee is de vraag naar de ouderdom van de gekapte bomen beantwoord.

Nu de andere vraag of er eerder ook al bomen stonden in de Kaiserstraat. Terug in de tijd is de eerstvolgende plaat die we in het beeldarchief van Erfgoed Leiden tegenkomen:

<https://www.erfgoedleiden.nl/f435da92-26bc-11e3-8845-3cd92befe4f8> Deze foto is gemaakt in 1925 en laat de Kaiserstraat zien, richting Witte Singel. Vanaf een standpunt net voor de poort van de universiteitsmanege. Hierop zijn redelijk grote bomen

zichtbaar aan beide kanten van de straat.

Op een foto van de textiel fabriek van Beuth & Zonen uit 1900, misschien gemaakt door de Leidse fotograaf Goedeljee, zijn wat dunnere bomen te zien. Misschien dezelfde bomen als op de vorige foto maar dan 25 jaar jonger:

<https://www.erfgoedleiden.nl/be78bad2-26bc-11e3-86c7-3cd92befe4f8>

Een foto uit dezelfde periode maar van een andere fabriek in de straat laat ook bomen zien. Het gaat om de textiel fabriek Vervoort & van Cranenburgh. De maker van de foto is volgens de bijgaande tekst in de beeldbank van Erfgoed Leiden onbekend. Het lijkt erg waarschijnlijk dat de maker Goedeljee is en dat de foto dateert uit 1898. Blijkens een krantenartikel uit het Leidsch Dagblad van 19 juli 1898

(<http://leiden.courant.nu/issue/LD/1898-07-19/edition/0/page/3?query=Vervoort%20%26%20Cranenburgh&sort=relevance>)

werd de heer van Cranenburgh vanwege het 25 jarig jubileum van de fabriek een "album met opdracht, de namen der deelnemers en 32 photogrammen, betrekking hebbend op kantoor, fabriek, personeel enz.,afkomstig uit het atelier van den heer Goedeljee." Waarschijnlijk zijn de glasnegatieven die zich sinds 1914 bij Erfgoed Leiden in het archief bevinden, de basis voor de foto's in het album. Ze geven een prachtig tijdsbeeld van het werken in zo'n fabriek.

Met dien verstande dat iedereen er "netjes" lijkt uit te zien, zeker op de groepsfoto's van het personeel. Mannen en vrouwen in aparte groepsfoto's. De bazen zijn mannen.

Ook bijzonder is dat er op de foto's van het kantoor nog

gaslampen te zien zijn, terwijl in de fabriek al bij elektrisch licht wordt gewerkt. Omdat er pas in 1904

in Leiden een stedelijke electriciteitscentrale komt, lijkt het waarschijnlijk dat men zelf (in navolging van de Meelfabriek; <http://www.willemsmithistorie.nl/film/607-willem-smit-voorziet-meelfabriek-de-sleutelsq-in-leiden-van-elektrische-verlichting-1884>) door het gebruik van een dynamo in de fabriek zelf stroom opwekt met hulp van de stoomketel.

Dan duikt een ansichtkaart van de Kaiserstraat op in de beeldbank van Erfgoed Leiden.

De kaart, uit 1900, laat de Kaiserstraat van de andere kant zien, vanaf de Witte Singel richting Rapenburg. Ook aan die kant van de Kaiserstraat staan dus bomen. De tekst op de kaart is curieus “Kijzerstraat”. Dit was waar een gemeenteraadslid bang voor was toen hij er voor pleitte ook de voornaam Frederik van professor Kaiser, de bouwheer van de sterrenwacht naar wie de straat vernoemd werd, in de straatnaam op te nemen. De meerderheid van de gemeenteraad besloot echter het

college te volgen dat stelde dat het geldverspilling zou zijn omdat men de straatnaambordjes al klaar had. Dit speelde zich af in 1875 nadat de gracht was gedempt en de Cellebroersgracht, zoals de Kaiserstraat toen heette, een andere naam moest hebben. Ruim tien jaar eerder was de sterrenwacht in gebruik genomen en lag aan de Sterrewachtlaan, een zijstraat van de Cellebroersgracht. Prof. Kaiser was in 1872 overleden en op verzoek van de bewoners van de gedempte Cellebroersgracht werd de straat naar hem genoemd. Ongeveer dezelfde plek in ongeveer dezelfde tijd is ook te zien op het veel romantischer kleine aquarel dat Jan Elias Kikkert (1843-1925) maakte:

1925) maakte:

<https://www.erfgoedleiden.nl/340629c8-ab7a-11e3-9afc-4b9dc1294ceb> Kikkerts standpunt was iets verder van de Witte Singel af richting Sterrewachtlaan.

Een nog vroeger beeld werd gemaakt door de Leidse fotograaf Goedeljee. Ook hier zijn bomen te zien langs de kade. Ze zijn niet heel dik en wellicht de jongere uitvoering van die op de ansichtkaart uit 1900, hierboven. De gracht was nog niet gedempt en heette nog Cellebroersgracht. De foto is gemaakt in ongeveer 1870 met de rug naar het Rapenburg aan de rechterkant van de gracht: <https://www.erfgoedleiden.nl/be3dd69c-26bc-11e3-b49a-3cd92befe4f8>. Rechts in het midden is de poort van de universiteitsmanege met het wapen van Leiden en twee leeuwen te zien. Omdat de fotograaf werkte met een grote

platen-camera is op het grote glasnegatief veel detail op te zien. Ongeveer in het midden aan de linkerkant is door in te zoomen in de archiefversie van Erfgoed Leiden het eind van de Cellebroersgracht aan de linkerkant te zien:

Erg leuk om dat beeld te vergelijken met de aquarel van Jan Elias Kikkert van dat stukje van de Cellebroersdgracht:
<https://www.erfgoedleiden.nl/c8f609c4-26bc-11e3-ad90-3cd92befe4f8> . Hoewel aangekleed met figuren die doen denken aan een plattelandstafereeltje is de situatie herkenbaar getekend als je het met de foto van Goedeljee

vergelijkt.

Kikkert, die beroepsmatig als lithograaf werkte voor onder meer steendrukkerij Trap aan de Papengracht, tekende ook veel. In z'n vrije tijd zwierf hij door de stad en wijde omgeving en tekende vanuit een romantische insteek wat hij zag. In Leiden leek hij vooral vast te leggen, wat zou gaan verdwijnen. De stadspoorten, de kruittorens in de Singel zijn daar voorbeelden van. Alles met een romantische, nostalgische inslag. Geen schrijnende armoede maar een toom vrolijk gekleurde kippetjes. Zelden een schoorsteen, wel

kruiwagens en handkarren. De meeste van zijn tekeningen heeft hij destijds gelukkig kunnen verkopen aan het archief. Dankzij dit feit kunnen we indruk krijgen van het Leiden van die tijd.

Kikkert heeft ook een aquarel gemaakt van de rechterkant van de Cellebroersgracht:

<https://www.erfgoedleiden.nl/c8f8d1ae-26bc-11e3-891a-3cd92befe4f8> . "Bij de sterrenwacht" zoals

Kikkert er zelf bij schreef. Volgens de toelichting van Erfgoed Leiden is de aquarel gemaakt in 1873 dus kort voor de demping van de gracht. Hier groeien wel bomen langs de kade. Dit klopt ook met de foto van Goedeljee (zie eerder). De aquarel lijkt wat later dan de foto. De foto laat een ononderbroken rij huisjes zien na de managepoort richting Witte Singel, terwijl op de aquarel een huisje bij de Sterrewachtlaan weg is en op de voorgrond rechts een tuinhek zichtbaar is waarop de foto huizen staan. Tot slot is er nog één plaatje van Kikkert waarop de Cellebroersgracht zichtbaar is. Hij heeft

een schets gemaakt vanuit een positie op het Rapenburg (<https://www.erfgoedleiden.nl/c8759e60-26bc-11e3-92f4-3cd92befe4f8>) die hij later uitwerkte tot een tekening met oostindische inkt

<https://www.erfgoedleiden.nl/c8ff4be2-26bc-11e3-b76f-3cd92befe4f8>). Hierop is de dubbele rij bomen goed zichtbaar. Rechts de manegepoort, tamelijk gedetailleerd terwijl links wel de contouren van grotere gebouwen zijn aangegeven maar niet uitgewerkt. Mogelijk zijn dit al de (voorlopers van) de textiel fabrieken van Beuth en van Vervoort & van Cranenburgh die vanaf 1873 gevestigd waren tussen Rapenburg, Vliet en Cellebroersgracht. Eerdere afbeeldingen uit het beeldarchief zijn of plattegronden of hebben het karakter van tekeningen over het aanzien van gebouwen. Daarop zijn geen bomen te zien. Conclusie: in ieder geval maakten bomen de laatste anderhalve eeuw deel uit van het straatbeeld van de Kaiserstraat (en Cellebroersgracht).

Jaap de Raat, 2017

